

Πανεπιστήμιο και ιδεολογία της αγοράς: Η μετεξέλιξη του πανεπιστημίου στη σύγχρονη κοινωνία

Ιωάννης Πυργιωτάκης*

Περίληψη

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται μια κριτική προσέγγιση της διαφοροποίησης του ρόλου των Πανεπιστημίων στη σύγχρονη κοινωνία. Όπως προκύπτει από την προσέγγιση αυτή το σύγχρονο Πανεπιστήμιο φαίνεται να κατευθύνεται σήμερα σε μια πορεία διαφορετική από αυτήν που γνώρισε αρχικά. Για να διαφανεί μάλιστα αυτή η μετάλλαξη επιχειρείται στην αρχή μια αναψηλάφηση της πορείας από την οποία πέρασε ιστορικά το Πανεπιστήμιο και επισημαίνονται κατόπιν οι κυριότερες αλλαγές που παρατηρούνται σήμερα. Προκύπτει έτσι ότι ο ιδεότυπος περί Πανεπιστημίου που καλλιεργήθηκε από τον *W. von Humboldt* δέχτηκε σοβαρές εξελικτικές επιδράσεις και μεταβλήθηκε δια μέσου των αιώνων, χωρίς όμως να απομακρύνεται από αρχικό ακαδημαϊκό πνεύμα που εισηγήθηκε ο εμπνευστής του *W. von Humboldt*. Ωστόσο κατά τα τελευταία χρόνια στο μαζικό Πανεπιστήμιο του σύγχρονου κόσμου συντελούνται ουσιώδεις διαφοροποιήσεις, που μεταβάλλουν την αρχική του ταυτότητα. Ο σημερινός «προντοκτιβισμός» και η ανταγωνιστικότητα στηρίζονται κυρίως σε ένα νέο τεχνο-οικονομικό υπόδειγμα, το οποίο με τη σειρά του στηρίζεται στη γνώση, στην ταχύτατη και την άμεση πληροφόρηση και προφανώς στην τεχνολογία. Τα στοιχεία αυτά της σύγχρονης κοινωνίας επιφέρουν ουσιώδεις αλλαγές και στο ρόλο του Πανεπιστημίου και ο αρχικός του ιδεότυπος μεταβάλλεται άρδην.

* Καθηγητής Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Σκοπός της παρούσας προσέγγισης είναι κυρίως να τονισθεί ότι το Πανεπιστήμιο οφείλει να μην αποβάλει τον ακαδημαϊκό του χαρακτήρα και επισημαίνονται μερικά από τα σημεία στα οποία πρέπει να δοθεί έμφαση για το σκοπό τούτο.

Εισαγωγή

Όπως θα φανεί και στην παρούσα εργασία το σύγχρονο Πανεπιστήμιο φαίνεται να κατευθύνεται σήμερα σε μια άλλη πορεία, διαφορετική από αυτήν που γνώρισε ιστορικά. Η παρούσα εργασία αποβλέπει στην κριτική προσέγγιση αυτής ακριβώς της μετάλλαξης. Ωστόσο, για να διαφανεί η μετάλλαξη αυτή καλύτερα, κρίνεται σκόπιμο να αναψηλαφήσουμε πρώτα την πορεία από την οποία πέρασε ιστορικά το Πανεπιστήμιο, προκειμένου να καταδειχθούν τα σημεία από τα οποία φαίνεται να απομακρύνεται σήμερα. Σκοπός της κριτικής αυτής ανασκόπησης είναι κυρίως να τονισθεί ότι το Πανεπιστήμιο οφείλει να μην αποβάλει τον ακαδημαϊκό του χαρακτήρα. Με την έννοια αυτή η παρούσα μελέτη περιλαμβάνει τρία μέρη. Στο πρώτο αναδεικνύεται το «Πανεπιστήμιο των αξιών», όπως λειτούργησε στο πνεύμα του Γερμανού μεταρρυθμιστή W. von Humboldt. Στο δεύτερο περιγράφεται ο νέος ιδεότυπος περί Πανεπιστημίου, όπως αναδεικνύεται κυρίως με βάση το αμερικάνικο πρότυπο και στο τρίτο επιχειρείται η ανάδειξη των σημείων εκείνων που οφείλουν να μην εγκαταλειφθούν και προτείνονται κάποια εκπαιδευτικά μέτρα για το ελληνικό Πανεπιστήμιο.

1. Το Πανεπιστήμιο των αξιών: Ο ιδεότυπος του W. von Humboldt

Στο σημείο αυτό γίνεται επίκαιρη μια φράση που λέγεται συχνά από έναν διακεκριμένο ακαδημαϊκό δάσκαλο, τον Δημ. Θεμ. Τσάτσο, έναν διανοούμενο που έχει ανατραφεί με την γερμανική ακαδημαϊκή κουλτούρα και έχει βιώσει το γερμανικό Πανεπιστήμιο όσο λίγοι: *«Τι θα ήταν το Πανεπιστήμιο χωρίς τον W. von Humboldt και τι θα ήταν αν έμενε ακόμη σ' αυτόν»*. Η φράση αυτή αποκαλύπτει με τον πιο ανάγλυφο τρόπο τη δυναμική που περικλείει η εξέλιξη του Πανεπιστημίου στη διαδρομή των 1000

περίπου χρόνων της ζωής του. Ταυτόχρονα επισημαίνεται το πανεπιστημιακό πρότυπο που αναδείχθηκε μέσα από την πρόταση του *W. von Humboldt* ως ο κορυφαίος και καταλυτικός σταθμός της πορείας εκείνης.

Τα πρώτα «πανεπιστημιακά ιδρύματα» ξεκινώντας ιστορικά από τα «σχολεία των πόλεων» και την μετέπειτα κάπως διαφορετική εκδοχή τους με τα «*studia generalia*» –τα οποία για πολλούς μελετητές θεωρούνται ως τα πρώτα πανεπιστήμια της Ευρώπης– έφτασαν εξελικτικά στα Πανεπιστήμια (*universitas*), που αντικατέστησαν μέσες σχολές κατά κανόνα. Η ίδρυσή τους έγινε είτε με παπική βούλα, είτε με εντολή του αυτοκράτορα. Τα πρώτα Πανεπιστήμια είναι της Μπολόνια 1086 και των Παρισίων 1095. Ανάμεσα στα 1200 και 1215 ιδρύονται και άλλα Πανεπιστήμια, όπως της Οξφόρδης, του Μονπελλιέ, της Χαϊδελβέργης, κ.λ.π.¹

Περί το τέλος του 18ου αιώνα, τα Πανεπιστήμια της Ευρώπης εισέρχονται σε κρίση. Οι διανοούμενοι που διαμορφώνουν το πνευματικό κλίμα της Ευρώπης, διαμαρτύρονται για τον τρόπο της λειτουργίας τους, για την ημι-φεουδαρχική τους δομή και τη διδασκαλία τους που ήθελε τον καθηγητή απλώς να διδάσκει και τον μαθητή απλώς να μαθαίνει. Ενστάσεις εστιάζονται επίσης στην απολιθωμένη γνώση που καλλιεργούν και μεταδίδουν, στην χαμηλή πνευματική τους κατάσταση και τα προνόμια που διαιωνίζουν για συγκεκριμένες ομάδες. Πρόκειται για μια κριτική που ασκείται έντονα και στον γερμανικό χώρο.

Το 1806 ο αυτοκράτορας της Πρωσίας ηττημένος από τον Ναπολέοντα αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει παραλαμβάνοντας μια Πρωσία στερημένη από τα εδάφη της και αναγκασμένη να καταβάλλει σκληρούς φόρους. Ο ηττημένος βασιλιάς διεκήρυξε, πως ό,τι χάθηκε στο πεδίο των υλικών και εδαφικών καταστροφών έπρεπε να διεκδικηθεί στο πεδίο του πνεύματος και του πολιτισμού. Και μέσα σ' αυτόν το πνεύμα ανέθεσε το Υπουργείο Παιδείας στον γνωστό Γλωσσολόγο, Φιλόσοφο και διανοούμενο *W. von Humboldt*.² Ο *Humboldt*, γνωστός οπαδός του νεο-ανθρωπισμού επιδόθηκε με απaráμιλλο ζήλο στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος στο σύνολό του. Οι ιδέες του ανάγονται στην κλασική-ιδεαλιστική εποχή από τις οποίες διακατέχεται ήδη από τη νεανική του ηλικία. Ως προς τούτο, το μεγάλο πρότυπό του αποτελούσαν οι αρχαίοι Έλληνες. Αυτοί εκπροσωπούσαν για τον *Humboldt* τον γνήσιο ανθρωπισμό, την καθολικότητα της μόρφωσης, το ελάχιστο και το άπαν. Το γεγονός αυτό εξηγεί από μόνο του την έντονη στροφή προς την κλασική αρχαιότητα και τους λόγους για τους οποίους ίδρυσε τα κλασσικά γυμνάσια της Γερμανίας, με μεγάλη έμφαση στη διδασκαλία των αρχαίων Ελληνικών και των Λατινικών.

Για να κατανοηθεί το βαθύτερο πνεύμα των μεταρρυθμίσεών του, είναι ανάγκη να ανατρέξουμε σε παλαιότερα κείμενά του, που απεικονίζουν τις βαθύτερες πεποιθήσεις και τις ιδέες του για τη μόρφωση. Έτσι σε μια πρώτη νεανική του γραφή αναφέρει: «Ο αληθής σκοπός του ανθρώπου ... είναι (η μετουσίωση) της ύψιστης ... μόρφωσης των δυνάμεών του σε ένα Όλο».³ Επιδιώκει τη γνήσια μόρφωση του ανθρώπου μέσα από την εσωτερική καλλιέργεια των δυνάμεών του και όχι ένα ανθρώπινο παρασκεύασμα γεμισμένο με γνώσεις. Επιμένει δηλαδή στη στροφή του ανθρώπου προς τα ένδον, προς τον εσωτερικό του κόσμο και όχι μόνο προς στον «Καθαρό Λόγο», όπως είχε διακηρύξει ο διαφωτισμός. Βαθύτερη πεποίθησή του είναι επίσης ότι σ' αυτήν τη μόρφωση «η ελευθερία αποτελεί την πρώτη προϋπόθεση». Για τούτο ήδη από τα νεανικά του χρόνια επιμένει ότι ο ρόλος του κράτους πρέπει να είναι περιορισμένος. Το κράτος οφείλει κυρίως να εξασφαλίζει την ελευθερία στη μόρφωση και όχι να παρεμβαίνει με σκοπό να προσδιορίζει το περιεχόμενό της.

Οι δύο αυτές βασικές αρχές οι οποίες διαπερνούν τη βαθύτερη φιλοσοφία του W. von Humboldt για την παιδεία, υποδηλώνουν μια τρίτη αρχή, την αρχή της ατομικότητας, δηλ. της ελεύθερης μόρφωσης του ίδιου του προσώπου, υπό την μόνη και αποκλειστική ευθύνη του ίδιου του προσώπου. Η μόρφωση νοείται μόνο ως αυτομόρφωση (Selbstformung). Όμως δεν περιορίζεται στην «ατομικότητα». Η αληθής και σωστή μόρφωση οφείλει να έχει εύρος. Ο καθένας πρέπει να μεταβληθεί σε ανθρωπότητα μόνος του, να διατηρήσει την ιδιαιτερότητά του, αλλά χωρίς μονομέρεια. «*Εν τούτοις, γράφει, όπως στο έργο τέχνης, έτσι κι εδώ, μέσα στην πολλότητα πρέπει να παραμένει ευδιάκριτη η ενότητα. Τούτο σημαίνει ότι το Εγώ πρέπει να είναι ένα όσο το δυνατό πολυμερέστερο σύνολο, μια ολότητα*».⁴ Έτσι η αληθής μόρφωση οδηγεί στην οικουμενικότητα και την ολότητα.

Μέσα στη γενικευμένη κρίση των ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων ο W. von Humboldt με τον εκπαιδευτικό μεταρρυθμιστικό του οίστρο δεν ήταν δυνατό να μείνει αδιάφορος για το πανεπιστήμιο, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν η ανασυγκρότηση του νέου κράτους είχε επενδύσει πολλά σ' αυτό. Θεωρώντας μάλιστα ακόμη και τον όρο «Πανεπιστήμιο» (Universität) ως φορτισμένο τον αποφεύγει ο ίδιος χρησιμοποιώντας στο αντίστοιχο τίτλο της μελέτης του τον όρο «Ανώτατο Επιστημονικό Ίδρυμα» (Hoehere Bildungswanstalt), όρος που δεν επικράτησε τελικά. Για την εφαρμογή λοιπόν των ιδεών και των αντιλήψεών του, που είχαν αρχίσει να συνδιαμορφώνονται από πολλούς φιλοσόφους και διανοούμενους και άλλων ακόμη ιδεολογικών ρευμάτων, όπως ο Johann Gottlieb Fichte

(1762-1814) και ο ομόχρονός του Friedrich Schleiermacher (1768-1834), ίδρυσε το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου το 1809, το οποίο φέρει τιμητικά το όνομά του και σήμερα.

Για την επικράτηση και την εμπέδωση αυτών των αρχών ο Humboldt θέσπισε ως βασικές προϋποθέσεις, δύο ζεύγη μεταβλητών: Einsamkeit und Freiheit («Μοναξιά» και Ελευθερία) και ενότητα έρευνας και διδασκαλίας (Einheit von Forschung und Lehre).

Το πρώτο ζεύγος αφορά κυρίως τον ακαδημαϊκό δάσκαλο, το δεύτερο τις διαδικασίες έρευνας και διδασκαλίας. Ο W. von Humboldt επιζητούσε για τον ακαδημαϊκό δάσκαλο τις δύο αυτές προϋποθέσεις, ελευθερία στη σκέψη και μοναξιά, με την έννοια της ηρεμίας, για να μπορεί να στοχάζεται ελεύθερος και απερίσπαστος, απαλλαγμένος από κάθε είδους δεσμεύσεις και παραχωρήσεις. Είναι προφανές ότι το θέμα της ελευθερίας αποτελούσε ζήτημα κεφαλαιώδους σημασίας για τον διανοούμενο, όπως τον οραματίστηκε ο W. von Humboldt. Και επειδή στη νέα αναδιάρθρωση της Πρωσίας τον κυριότερο ρόλο έμελλε να έχει το κράτος, το Πανεπιστήμιο ως ο κατεξοχήν χώρος της επιστήμης, που απέβλεπε στην καλλιέργεια του ανθρώπου και την όξυνση της σκέψης και της λογικής, όφειλε αναπόφευκτα να αποτελεί θεμελιώδες συστατικό της κρατικής δραστηριότητας. Εξάλλου η καλλιέργεια του ήθους και των πνευματικών αξιών και η ανύψωση του πνευματικού επιπέδου που επρόκειτο να επέλθει από τη συμβολή του Πανεπιστημίου, θα επέφεραν σημαντικά ανταποδοτικά οφέλη στο κράτος. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι το κράτος θα έπρεπε να επηρεάζει αυτή την προσπάθεια του Πανεπιστημίου. Η μόνη υποχρέωσή του συνίσταται στην εξασφάλιση των δύο θεμελιακών προϋποθέσεων για την αδέσμευτη λειτουργία του ακαδημαϊκού δασκάλου, δηλαδή Einsamkeit und Freiheit (Μοναξιά και Ελευθερία) ή «Freier Geist, (Ελεύθερο Πνεύμα) κατα τον Fichte.⁵

Σε ό,τι αφορά την Einheit von Forschung und Lehre (ενότητα έρευνας και διδασκαλίας), τα πράγματα είναι επίσης σαφή. Ο W. von Humboldt επιζητούσε καταρχήν τη συμμετοχή του ίδιου του προσώπου στη διαδικασία της μόρφωσής του, που όπως τονίστηκε παραπάνω όφειλε να είναι περισσότερο διαδικασία αυτομόρφωσης. Και η αρχή αυτή είχε τονιστεί από άλλους σύγχρονούς του. Έτσι π.χ. ο Fichte προς το τέλος του 1807 διακήρυξε ότι «δεν είναι μόνο ο δάσκαλος αλλά και μαθητής που πρέπει να έχει την άνεση να εκφράζεται, έτσι ώστε η αμφίδρομη διδασκαλία τους να ανάγεται σε μια διαρκή συνομιλία, στην οποία κάθε λέξη του δασκάλου θα είναι μια απάντηση σε προγενέστερη ερώτηση του μαθητή και ταυτόχρονα μια νέα ερώτηση για τον μαθητή, την οποία αυτός οφείλει

να σκεφθεί και να απαντήσει. Έτσι ο δάσκαλος να οδηγεί τον μαθητή στην πλήρη διαλεύκανση του θέματος. Με τον τρόπο αυτό η επιστημονική διδασκαλία μετατρέπεται από μια ρητορική διάλεξη που μπορεί να βρει ο μαθητής και στο βιβλίο του, σε μια αληθινή διαλογική αναζήτηση». ⁶ Οι αντιλήψεις αυτές του Fichte συμπίπτουν απόλυτα με τις ιδέες του W. von Humboldt, ο οποίος τώρα έχει την ευκαιρία να τις δοκιμάσει στην πράξη, αφού μέσα από την συνεργασία δασκάλου-μαθητή με τους εναλλασσόμενους ρόλους, όπως προκύπτει από τις θέσεις του Fichte, μπορεί να δώσει την ουσιαστική συμμετοχή στην αυτομόρφωσή του. Με τον τρόπο αυτό η διδασκαλία και η έρευνα μπορούν να συνυπάρχουν και να συμπορεύονται μέσα στο Πανεπιστήμιο, ώστε η μια να τροφοδοτεί την άλλη και οι δύο μαζί να επιδιώκουν τη βαθιά μόρφωση (Bildung) του ανθρώπου, την έρευνα, την συνέρευνα δασκάλου-μαθητή για την προαγωγή και την εξέλιξη της επιστήμης.

Μέσα από τις βασικές αυτές αρχές προκύπτει αβίαστα μια τρίτη, εξίσου βασική και αναγκαία, η ενότητα της επιστήμης υπέρ της οποίας τάχθηκε ο W. von Humboldt. Από τη στιγμή που ο W. von Humboldt μετά την μόρφωση της ατομικότητας με όλες τις ιδιαιτερότητες και τις δυνάμεις που περικλείει, επιδιώκει την υπέρβασή της και την ταύτιση με την ολότητα, δεν μπορούν να υπάρχουν κατακερματισμένες γνώσεις. Είναι ακριβώς, γράφει, όπως το έργο τέχνης που αποτελείται και περιέχει πολλά επιμέρους στοιχεία, όλα μαζί όμως συνθέτουν μια ενότητα και του προσδίδουν μία μορφή. Κατά τον ίδιο τρόπο η μορφή του ανθρώπου επιδιώκει την ολότητα και την πληρότητα. Τούτο μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ολότητα της επιστήμης και όχι μέσα από τον κατακερματισμό της.

Από τα βασικά αυτά μορφωτικά χαρακτηριστικά συνάγεται ότι «το όραμα του W. von Humboldt αφορούσε ένα αυτόνομο σώμα διανοούμενων αυτο-διοικούμενων επαγγελματιών, υπόλογο και ελεγχόμενο από το ίδιο το Πανεπιστήμιο». Παράλληλες εξελίξεις σημειώνονται και στη Βρετανία κυρίως στην Oxford, Cambridge, όπου ιδρύονται τα Πανεπιστήμια-Οικοτροφεία για να μπορούν να συνυπάρχουν καθηγητές και φοιτητές, μέσα σε ένα πνεύμα συνεργασίας και αναζήτησης της αλήθειας. Η μορφή αυτή του Πανεπιστημίου, καθώς εξέφραζε τις απόψεις πολλών συγχρόνων του προβλήθηκε ως ο νέος ιδεότυπος περί Πανεπιστημίου και το παράδειγμά του ακολούθησαν και τα γερμανικά και τα λοιπά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και επηρέασαν τα Πανεπιστήμια των νέων χωρών (Αμερικής), τα οποία λειτούργησαν επίσης κατά το ίδιο πρότυπο.

2. Ο εξ Αμερικής νέος ιδεότυπος περί Πανεπιστημίου

Ο ιδεότυπος που καλλιεργήθηκε από τον W. von Humboldt δέχτηκε βεβαίως τις εξελικτικές επιδράσεις και μεταβλήθηκε δια μέσου των αιώνων, όπως υπονοεί και η φράση του Δημ. Θεμ. Τσάτσου που αναφέρθηκε παραπάνω.⁷ Έτσι από κλειστό ερευνητικό πανεπιστήμιο μιας μικρής ελίτ, μετεξελίχθηκε σε μαζικό Πανεπιστήμιο και μέσα σ' αυτή τη μαζικότητα έχασε συχνά τον ερευνητικό του χαρακτήρα για την πλειοψηφία των φοιτητών. Παρέμεινε όμως πάντα ένα Πανεπιστήμιο κοντά στο αρχικό πνεύμα. Κατά τα τελευταία όμως χρόνια στο μαζικό Πανεπιστήμιο του σύγχρονου κόσμου συντελούνται ουσιώδεις διαφοροποιήσεις, που μεταβάλλουν την αρχική του ταυτότητα. Ο σημερινός «προντοκτιβισμός» και η ανταγωνιστικότητα στηρίζονται κυρίως σε ένα νέο τεχνο-οικονομικό υπόδειγμα, το οποίο με τη σειρά του στηρίζεται στη γνώση, στην ταχύτητα και την άμεση πληροφόρηση και προφανώς στην τεχνολογία. Ως κεντρική πηγή πλούτου αναδεικνύεται μέσα από το παράδειγμα αυτό η υψηλή τεχνολογία, η καινοτομία και η δυνατότητα επινόησης νέων τρόπων παραγωγής, εκλεπτυσμένων και πρωτότυπων αγαθών.

Με την έννοια αυτή η νέα γνώση, οι δεξιότητες και οι ικανότητες, η καινοτομία, η πρωτοτυπία και η τεχνολογία αιχμής περιέρχονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Μοιάζει να βρισκόμαστε στα πρόθυρα μιας ήπιας επανάστασης κατά την οποία «η γνώση» αντικαθιστά τους φυσικούς πόρους. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ μεταξύ του 1985 και του 1997, συμβολή των βιομηχανιών που συνδέονται με τη γνώση αυξήθηκε στη συνολική προστιθέμενη αξία από το 51% στο 59% για τη Γερμανία και από το 45% στο 51% για τη Βρετανία. Οι μεγαλύτερες εταιρείες διαθέτουν σήμερα περί το 1/3 των επενδύσεών τους στη γνώση.⁸

Με τον τρόπο αυτό το Πανεπιστήμιο όχι απλώς εμπλέκεται στη διαδικασία των εξελίξεων, αλλά περιέρχεται στο επίκεντρό τους και οι προσδοκίες που επενδύονται σ' αυτό είναι υψηλές. Το ίδιο μάλιστα το πανεπιστήμιο μετατρέπεται κατά πολλούς σε επιχείρηση, στην επιχείρηση γνώση. Είναι γνωστή η μελέτη του The Economist, με τον τίτλο «Επιχείρηση Γνώση» (The brains business). Όμως, αν στο Πανεπιστήμιο τεθούν σε εφαρμογή «οι οργανωτικές αρχές του οικονομικού πράττειν», δηλαδή εργαλειακή ορθολογικότητα, η παραγωγικότητα και η μεγιστοποίηση του κέρδους, οι αρχές αυτές επιβάλλουν στον ερευνητή να δρα ως «επιχειρηματίας της επιστήμης» και αναγκάζουν τα Πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα να λειτουργούν ως επιχειρήσεις. Με τον τρόπο αυτό η αυ-

τονομία της ακαδημαϊκής ζωής διασαλεύεται βάνουσα, το πανεπιστήμιο υποτάσσεται σε εξω-ακαδημαϊκούς στόχους και επιδιώξεις και διαποτίζεται από την ιδεολογία της αγοράς.

Το πρότυπο που προβάλλεται εδώ κατά κόρον είναι το αμερικάνικο Πανεπιστήμιο. Σ' αυτό συνέβαλε και η έρευνα του Ινστιτούτου Ανώτατης Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Jiao Tong της Σαγκάης. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή τα 17 από τα 20 πρώτα Πανεπιστήμια είναι αμερικάνικα. Επίσης τα 35 από τα 50 πρώτα είναι αμερικάνικα. Ας σημειωθεί ακόμη ότι τα αμερικάνικα πανεπιστήμια απασχολούν το 70% των κατόχων βραβείων Νόμπελ, ενώ σύμφωνα με μια άλλη έρευνα του 2001 το 30% των μηχανολογικών επιστημονικών άρθρων και το 40% των δημοσιευμάτων στα οποία γίνονται πυκνές αναφορές στη βιβλιογραφία προέρχονται από αμερικάνικα Πανεπιστήμια.⁹

Εδώ βέβαια πρέπει να τονιστεί ότι η Αμερική ξοδεύει ανά φοιτητή ποσό διπλάσιο και πλέον του μ.ο. των χωρών του ΟΟΣΑ (περίπου 22000 δολάρια έναντι 11000). Πέραν τούτου υπάρχει ένα πλήθος γενναιοδωρων ευεργετών που προσφέρουν μεγάλες δωρεές καθώς επίσης και η χρηματοδότηση των Πανεπιστημίων από τους φοιτητές τους, είτε με τη μορφή διδάκτρων είτε με τις νοσταλγικές προσφορές παλαιών αποφοίτων. Μόνο το 2004 οι ιδιώτες προσέφεραν 24,4 δισ. δολάρια.¹⁰ Παρ' όλα αυτά το ειδικό αφιέρωμα αποδίδει την επιτυχία αυτή των αμερικάνικων Πανεπιστημίων όχι τόσο στις ιδιωτικές και τις σημαντικές κρατικές επιχορηγήσεις, αλλά κυρίως σε τρεις διαφορετικούς λόγους:

1. Στην οργάνωση

Τα πανεπιστήμια της Αμερικής έχουν απαλλαγεί εν πολλοίς από την κρατική επίβλεψη. Δεν ακολουθούν έναν κεντρικό σχεδιασμό κοινό για όλα και οι ακαδημαϊκοί δεν αντιμετωπίζονται κάπως σαν δημόσιοι υπάλληλοι όπως συμβαίνει στην Ευρώπη. Κυρίαρχο πρόσωπο είναι ο πρόεδρος ο οποίος και ασκεί την εξουσία και μπορεί να συνάπτει συμφωνίες με εταιρείες, που αποφέρουν συνήθως πολλά κέρδη.¹¹

2. Στον ανταγωνισμό

*«Τα Πανεπιστήμια συναγωνίζονται για τα πάντα, από φοιτητές και καθηγητές μέχρι τους αστέρες του Μπάσκετ. Οι καθηγητές συναγωνίζονται για ομοσπονδιακές ερευνητικές επιχορηγήσεις. Οι φοιτητές συναγωνίζονται για πανεπιστημιακές και ερευνητικές υποτροφίες. Αυτό σημαίνει ότι τα επιτυχημένα πανεπιστήμια δεν μπορούν να επαναπαυθούν στις δάφνες τους».*¹²

3. Στην πρακτική χρησιμότητα των πανεπιστημίων.

Ο Henry Steel Commager ιστορικός του 19ου αιώνα έχει γράψει ότι για τον μέσο Αμερικάνο του 19ου αιώνα η «εκπαίδευση είναι η θρησκεία του» αρκεί «να είναι πρακτική και να αποφέρει κέρδη». ¹³ Αυτή η έμφαση στο να αποφέρει κέρδη παραμένει το κύριο χαρακτηριστικό της ακαδημαϊκής κουλτούρας. «Η Αμερική είναι πρωτοπόρος στην τέχνη σύναψης δεσμών μεταξύ του ακαδημαϊκού κόσμου και της βιομηχανίας». Τα αμερικανικά Πανεπιστήμια κερδίζουν περισσότερο από 1 δις. δολάρια ετησίως από δικαιώματα και ανταποδοτικά τέλη. Περισσότερα από 170 πανεπιστήμια διαθέτουν ένα είδος «επιχειρηματικού φυτωρίου» και δεκάδες Πανεπιστημίων διαχειρίζονται δικά τους επιχειρηματικά κεφάλαια.

Η ίδια αυτή μελέτη βλέπει ότι τα Πανεπιστήμια της Ευρώπης μένουν πίσω. Αιτία είναι ούτε λίγο ούτε πολύ το κράτος. Η κεντρική διοίκηση και ο ενιαίος σχεδιασμός που καταπνίγει τις ιδιωτικές πρωτοβουλίες. Αναγνωρίζεται ότι υπήρχαν πανεπιστήμια στη Μπολόνια και το Παρίσι πριν ακόμη η Αμερική αρχίσει να απεικονίζεται στο χάρτη του κόσμου. Αναγνωρίζεται επίσης ότι η Ευρώπη δημιούργησε το σύγχρονο ερευνητικό Πανεπιστήμιο και έδωσε αυτό το πρότυπο στην Αμερική, με βάση το Πανεπιστήμιο του Humboldt, της Oxford και του Cambridge που επέδρασαν καθοριστικά στη διαμόρφωση του αμερικανικού Πανεπιστημίου. Όμως η παραπάνω μελέτη βλέπει το ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο να υστερεί σήμερα. Επικαλείται μάλιστα ως παράδειγμα υστέρησης το παλαιάτο Πανεπιστήμιο του Humboldt, δηλαδή το Πανεπιστήμιο εκείνο που γέννησε τον νέο τότε ιδεότυπο περί Πανεπιστημίου. Ως επιχείρημα επικαλείται μεταξύ των άλλων τη φθίνουσα πορεία των βραβείων Nobel που απονέμονται σ' αυτό. Έτσι:

- Κατά τη δεκαετία 1900 έως 1909 έδωσε 8 νομπελίστες
- Κατά τη δεκαετία 1910 έως 1919 έδωσε 6 νομπελίστες
- Κατά τη δεκαετία 1920 έως 1929 έδωσε 4 νομπελίστες
- Κατά τη δεκαετία 1930 έως 1939 έδωσε 6 νομπελίστες
- Κατά τη δεκαετία 1940 έως 1949 έδωσε 1 νομπελίστα
- Κατά τη δεκαετία 1950 έως 1956 (έτος διχοτόμησης) έδωσε 4 νομπελίστες.

Σήμερα με την αξιολόγηση της Σαγκάης κατέχει την 95η θέση στην παγκόσμια κατάταξη. Η γενική εκτίμηση της μελέτης αυτής είναι ότι το

ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο αποτελεί μακροπρόθεσμα απειλή για την ανταγωνιστικότητα της Ευρώπης στην παγκόσμια αγορά και στο σημείο αυτό ενοχοποιείται το κράτος. Σύμφωνα με την αντίληψη αυτή το κράτος είναι εχθρός του Πανεπιστημίου, αφού με το πλαίσιο της λειτουργίας που επινοεί και με τους κανόνες που θεσπίζει, θέτει εμπόδια στην ανάπτυξη του Πανεπιστημίου και δεν του επιτρέπει να αναπτυχθεί.

Έτσι το Πανεπιστήμιο των αξιών που οραματίστηκε ο W. von Humboldt, αλλοιώνεται και τον Χουμπλτιανό ιδεότυπο περί Πανεπιστημίου, διαδέχεται ένας άλλος ιδεότυπος, ο ιδεότυπος του επιχειρησιακού Πανεπιστημίου. Στο νέο αυτό Πανεπιστήμιο το πρότυπο του σοφού ακαδημαϊκού δασκάλου που επιζητούσε τη μοναξιά και την ηρεμία, την ελευθερία και την απουσία δεσμεύσεων, παίρνει πλέον ο καθηγητής-μάνατζερ που ξέρει να κινείται με ευκολία στην αγορά, να διασυνδέεται με κέντρα και επιχειρήσεις, να συμπληρώνει τεχνικά δελτία, να κερδίζει ανταγωνιστικά προγράμματα και να φέρνει χρήματα στο Πανεπιστήμιο. Φαίνεται μάλιστα ότι οι χώρες της Ασίας, που για την ανάπτυξή τους επενδύουν πολύ κατά τα τελευταία χρόνια στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ασπάζονται περισσότερο τον επιχειρησιακό ιδεότυπο, το Αμερικάνικο πρότυπο. Αυτό κατά τους μελετητές αποτελεί ένα ακόμη πλήγμα για το ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο, που καθώς βλέπει όλα τα υπόλοιπα να αλλάζουν γύρω του, προβληματίζεται αναστοχάζεται μικρο-προσαρμόζεται, αλλά με εξαίρεση τη Μεγάλη Βρετανία, δεν φαίνεται να έχει πάρει ακόμη τις μεγάλες αποφάσεις.

3. Διαπιστώσεις-προτάσεις για το Ελληνικό Πανεπιστήμιο

Από όσα ελέχθησαν παραπάνω συνάγεται, η αδιαμφισβήτη διαπίστωση ότι κατά τις τελευταίες δεκαετίες το Πανεπιστήμιο βρίσκεται σε μετασχηματισμό. Βιώνει έντονες μεταλλάξεις και από το Πανεπιστήμιο των ηθικών και πνευματικών αξιών –κατά την πρόταση του W. von Humboldt– μετασχηματίζεται σε ένα Πανεπιστήμιο που διασυνδέεται με τις μονάδες της παραγωγής και της αγοράς και εν πολλοίς υποτάσσεται στις ανάγκες τους και υπηρετεί τους σκοπούς τους. Η κατάσταση αυτή οδηγεί μάλιστα συχνά σε μια αντιστροφή των ρόλων. Και αντί οι επιχειρήσεις να στρέφουν τα βλέμματα προς τα Πανεπιστήμια για να μελετήσουν πώς μπορούν να αξιοποιήσουν όλη αυτήν την γνώση και την καινοτομία που

παράγεται σε αυτά, συχνά στρέφονται οι ίδιοι οι ερευνητές προς τον χώρο των επιχειρήσεων, προκειμένου να εντοπίσουν τις ανάγκες τους και να τις καλύψουν ανάλογα. Προσπαθούν δηλαδή οι ίδιοι να εξασφαλίσουν «αγορά» για τα δικά τους ερευνητικά προϊόντα.¹⁴ Κι εδώ βεβαίως ανακύπτουν πολλά ερωτήματα για τη σχέση αυτή.¹⁵

Η κατάσταση αυτή εισέρχεται και στην Ελλάδα κυρίως μέσα από τις σχετικές προκηρύξεις των ανταγωνιστικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι μόνο. Όμως το ελληνικό Πανεπιστήμιο ασχολείται συνήθως με τις καταλήψεις, και τις αποχές, χωρίς να προβληματίζεται πάνω στα ουσιώδη αυτά θέματα. Όμως μέσα από τις επιρροές και τις επιδράσεις αυτές που με ανυποψίαστο τρόπο εισέρχονται και διαποτίζουν τις αντιλήψεις και τη λειτουργία του Πανεπιστημίου, συντελείται με τρόπο λανθάνοντα μια αθέατη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αυτή η άτυπη και αθέατη μεταρρύθμιση που τόσο αβασάνιστα αφήνεται στην τύχη είναι κατά κανόνα η πιο δραστική και η πιο ουσιαστική, η μόνη ίσως που επηρεάζει το Πανεπιστήμιο στην ουσία του. Γι' αυτό θεωρούμε βασικό να υπάρξει κάποτε ένας πλούσιος και ελεύθερος διάλογος γύρω από τα θέματα αυτά. Μια τέτοια συζήτηση και ένας πρώτος προβληματισμός, όσο ανεπαρκής και αν ήθελε κριθεί, θεωρούμε ότι δεν μπορεί να απουσιάσει από την παρούσα μελέτη. Και ο προβληματισμός αυτός δεν θα μπορούσε να αγνοήσει τα ακόλουθα σημεία:

Κανόνες διεκδίκησης προγραμμάτων και διεξαγωγής της έρευνας

Είναι κατ' αρχήν γνωστό ότι μέσω των προγραμμάτων ενισχύονται τα οικονομικά των Πανεπιστημίων και βελτιώνεται συχνά η υλικο-τεχνική τους υποδομή. Ο εξοπλισμός των εργαστηρίων και των Τμημάτων εμπλουτίζεται και εκσυγχρονίζεται, ενώ σε μερικές περιπτώσεις όπου λόγω της φύσεως της επιστήμης τα απαιτούμενα αναλώσιμα έχουν υψηλό κόστος, η έρευνα χωρίς τις χρηματοδοτήσεις αυτές θα μπορούσε να είχε οδηγηθεί ακόμη και σε διακοπή. Πέραν τούτου οι ερευνητικές μονάδες ενθαρρύνονται στην πρόσληψη νέων ερευνητών και αυτό δρα θετικά στην προαγωγή της επιστήμης και της έρευνας.

Ωστόσο στο ελληνικό τουλάχιστον Πανεπιστήμιο οι αρνητικές επιδράσεις δεν είναι σπάνιες με άμεσες επιπτώσεις μάλιστα την ίδια την ακαδημαϊκή ζωή. Έτσι συχνά στις κρίσεις και τις εξελίξεις των μελών ΔΕΠ, θε-

ωρείται ως το δεσπόζον κριτήριο όχι μόνο η υψηλή επιστημονική κατάρτιση των υποψηφίων, αλλά κυρίως η ικανότητά τους να κερδίζουν ανταγωνιστικά προγράμματα. Έχει αρχίσει λοιπόν να μεταβάλεται το στερεότυπο του ακαδημαϊκού δασκάλου και τα αυστηρώς ακαδημαϊκά κριτήρια υπονομεύονται στις ίδιες τις ακαδημαϊκές κρίσεις και από τους ίδιους τους ακαδημαϊκούς. Συχνά επίσης αναπτύσσονται ομάδες συμφερόντων και δίκτυα σχέσεων με αμοιβαία στήριξη και υποστήριξη σε διάφορα επίπεδα.¹⁶ Δεν μπορεί λοιπόν να διακριβωθεί, τότε η επιλογή και η χρηματοδότηση μιας πρότασης στηρίζεται σε καθαρά αξιοκρατικά κριτήρια και πότε σε υποκειμενικές κρίσεις ή πελατειακές σχέσεις. Ωστόσο αν υποθεθεί ότι η αξιολόγηση στηριχθεί περισσότερο σε κριτήρια που συνδέονται με την ανάθεση και την διεξαγωγή τέτοιων προγραμμάτων, οι ομάδες αυτές ενισχύονται περισσότερο εντός και εκτός του ακαδημαϊκού χώρου.

Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι το ελληνικό Πανεπιστήμιο δεν έχει διαμορφώσει ένα σύνολο κανόνων και αρχών, τόσο ως προς το επιδιωκόμενο ερευνητικό αποτέλεσμα, όσο και ως προς τους κανόνες δεοντολογίας που οφείλουν να διέπουν την έρευνα.¹⁷ Δεν τίθενται έτσι οι αναγκαίοι κανόνες και δεν υπάρχει κανένας φραγμός ως προς τα ερευνητικά προϊόντα που νομιμοποιείται να επιδιώκει το Πανεπιστήμιο. Όλα επαφίενται στην κρίση των ερευνητών και καθένας μπορεί να δρα ανεξέλεγκτα. Γνωρίζω βεβαίως τους κινδύνους που είναι δυνατόν να ελλοχεύουν στον οποιοδήποτε έλεγχο, αφού κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει τον έλεγχο σκοπιμότητας. Όμως κάποτε η ακαδημαϊκή κοινότητα πρέπει να θεσπίσει κριτήρια και από τα κριτήρια αυτά δεν μπορεί να απουσιάσει η ανθρωπιστική διάσταση των πραγμάτων και η διατήρηση των κανόνων δεοντολογίας και του ακαδημαϊκού πνεύματος.

Μεταπτυχιακές σπουδές

Ένα άλλο ζωτικό θέμα αποτελούν οι μεταπτυχιακές σπουδές. Σήμερα οι μεταπτυχιακές σπουδές, όπως προωθούνται φαίνεται να έχουν αλλάξει σκοπό. Αποβλέπουν στην εξειδίκευση πτυχιούχων σε μια πολύ συγκεκριμένη περιοχή, προκειμένου να αναλάβουν εξειδικευμένο έργο στην αγορά εργασίας. Αυτό υποδηλώνει και η αλλαγή της ονομασίας τους. Ο παραδοσιακά καθιερωμένος όρος «μεταπτυχιακές σπουδές», έχει αντικατασταθεί από τον όρο «Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών», που δεν χρησιμοποιείται πλέον μόνο από την επίσημη γλώσσα της γραφειοκρατίας, αλλά έχει επιβληθεί και βρίσκεται σε χρήση στα ίδια τα Πανεπιστήμια,

στις ίδιες τις ακαδημαϊκές μονάδες στις οποίες καλλιεργούνται. Ο όρος αυτός θεωρείται μάλιστα σήμερα τόσο αυτονόητος και καθιερωμένος, ώστε χρησιμοποιείται πλέον κατά συγκοπή, «Π(ου) Μ(ου) Σ(ου)». Αυτή και μόνο η προσωνυμία υποκρύπτει μια απλή κοινοτυπία και συντελεί στην υποβάθμιση του ζητήματος. Αλλά πέραν τούτου η διαφορά ανάμεσα στον όρο Μεταπτυχιακές Σπουδές και τον όρο «Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών» είναι ουσιώδης και σαφής: Μεταπτυχιακές σπουδές σημαίνει κάτι βαθύτερο ουσιαστικότερο χωρίς αρχή και τέλος. Μια αέναη προσπάθεια και μια συνεχής αναζήτηση της επιστήμης και της «αλήθειας». Το πρόγραμμα, αντίθετα, είναι πολύ συγκεκριμένο. Έχει αρχή και τέλος και είναι αμφότερα απολύτως προδιαγεγραμμένα, εξυπηρετούν έναν πολύ συγκεκριμένο σκοπό, τον εκπληρώνουν και παύουν να υπάρχουν.

Συχνά μάλιστα γίνεται λόγος για τη δημιουργία ενός διαπανεπιστημιακού κέντρου μεταπτυχιακών σπουδών στο Υπουργείο Παιδείας, το οποίο θα ορίζει τις αναγκαίες θέσεις και τις ειδικεύσεις στις οποίες θα λειτουργούν Μεταπτυχιακά Προγράμματα και θα προσλαμβάνονται οι μεταπτυχιακοί φοιτητές. Δεσμεύονται έτσι οι μεταπτυχιακές σπουδές ακόμη περισσότερο προς την αγορά εργασίας και περιορίζεται η ελευθερία του ακαδημαϊκού δασκάλου να προσλαμβάνει μαθητές στην επιστημονική του ειδικότητα. Γίνεται λοιπόν προφανές ότι και αυτές ακόμη οι μεταπτυχιακές σπουδές χάνουν τον ακαδημαϊκό τους χαρακτήρα και εμπλέκονται στο «παίγνιο» της αγοράς. Αυτό, στα πλαίσια του επιχειρησιακού Πανεπιστημίου, είναι πλέον αναπόδραστη ανάγκη και δεν έχει συνεπώς κανένα νόημα να καταγγέλλει ή να διαμαρτύρεται κανείς για τις νέες εξελίξεις, μολονότι με τον τρόπο αυτό υπάρχει κίνδυνος το Πανεπιστήμιο να απωλέσει τον ακαδημαϊκό του χαρακτήρα.¹⁸ Αυτό που θα μπορούσε όμως να αξιώσει κανείς, είναι να αποσαφηνιστεί το πλαίσιο, ο σκοπός και η δράση των μεταπτυχιακών σπουδών και να υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα στις σπουδές με ακαδημαϊκό χαρακτήρα και τα μεταπτυχιακά προγράμματα επαγγελματικής εξειδίκευσης. Στο βαθμό μάλιστα που γίνεται λόγος για διαπανεπιστημιακό κέντρο μεταπτυχιακών προγραμμάτων, αυτό θα μπορούσε να θέσει υπό την εποπτεία του όλα τα μεταπτυχιακά προγράμματα επαγγελματικής κατεύθυνσης, να αφήσει όμως απελευθερωμένες από κάθε άλλη εξάρτηση τις μεταπτυχιακές σπουδές ακαδημαϊκού χαρακτήρος. Με άλλα λόγια είναι ανάγκη να διαφυλαχθεί ανέπαφη η ακαδημαϊκή ελευθερία του Πανεπιστημίου και του πανεπιστημιακού δασκάλου.

Πρόταγμα των Θετικών και Τεχνολογικών έναντι των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών επιστημών

Οι κοινωνίες ενδιαφέρονται σήμερα περισσότερο, για τις Τεχνολογικές και τις θετικές Επιστήμες γεγονός που επιτείνει τη στροφή προς τον τεχνολογικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης και της κοινωνίας. Μολονότι τα όρια μεταξύ βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας δεν είναι τόσο σαφή και ευδιάκριτα, διαπιστώνει κανείς ότι η έρευνα που περισσότερο χρηματοδοτείται και συνεπώς δεσπόζει διεθνώς, είναι η εφαρμοσμένη έρευνα, αυτή δηλαδή που έχει στενότερη σχέση με την παραγωγή. Έτσι όμως οι Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες παραγκωνίζονται σταδιακά και αυτή η ασυμμετρία έχει άμεσες αρνητικές επιπτώσεις σε πολλές κοινωνικές πτυχές. Μια τέτοια εξέλιξη δεν είναι συμβατή με την ελληνική παράδοση και τον ελληνικό πολιτισμό και ούτε συμβαδίζει με τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Γ' αυτό θεωρούμε ότι πρέπει να αποφευχθεί.

4. Επίλογος

Πριν κλείσουμε αυτή την εργασία θεωρούμε σκόπιμο μια σύντομη αναφορά στην επίκαιρη διεθνή κατάσταση. Σήμερα πλέον έχει ξεσπάσει η παγκόσμια οικονομική κρίση. Μια κρίση που οι οπαδοί του νέο-φιλελευθερισμού δεν φαίνεται να είχαν προβλέψει. Και μέσα σ' αυτήν την κρίση οι ίδιοι οι επικριτές του κράτους προσβλέπουν αναγκαστικά στη βοήθεια του κράτους. Αυτό λοιπόν το επάρατο κράτος, που πολλοί το έβλεπαν ως τον εχθρό των Πανεπιστημίων και της ανάπτυξης γενικότερα, φαίνεται να αποτελεί σήμερα μian ελπίδα, ίσως και τη μοναδική. Έτσι το ίδιο το Τραπεζικό σύστημα, ο κορμός του Φιλελευθερισμού, τείνει χείρα ικεσίας και ζητά από το κράτος να αγοράσει γιγαντιαίες Τράπεζες, για να διευκολύνει την έξοδο από την κρίση. Αποδείχθηκε δηλαδή ότι οι «νόμοι της αγοράς» που είχαν θεοποιηθεί περίπου δεν λειτούργησαν τελικά όπως ανέμεναν οι οπαδοί της σχετικής θεωρίας και η θεωρία της αγοράς δέχεται πλήγμα. Και το ερώτημα που αναδύεται είναι το πλήγμα αυτό θα επεκταθεί και στους συνεργάτες της αγοράς; Και αν ναι ποιες θα είναι οι συνέπειες για τον νέο πανεπιστημιακό ιδεότυπο, δηλαδή για το επιχειρησιακό Πανεπιστήμιο στο οποίο στηρίχθηκε η αγορά εν πολλοίς;

Σημειώσεις

1. Βλ. Σπύρος Ράσης, Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα, Παπαζήσης, Αθήνα 2004, σελ. 15 κ.ε.
2. Για τις ιδέες και τις αντιλήψεις καθώς και για τη δράση του Wilhelm von Humboldt βλ. αναλυτικότερα, Ι.Ε.Πυργιωτάκη, Το πανεπιστήμιο των αξιών: η πρόταση και η κληρονομιά του Wilhelm von Humboldt και η θέση της στον σύγχρονο κόσμο, στο «ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ» επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας, τεύχ. 13, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2004, 1-17, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.
3. Ι.Ε.Πυργιωτάκη, Το πανεπιστήμιο των αξιών: η πρόταση και η κληρονομιά του Wilhelm von Humboldt, όπ. παρ., σελ. 5.
4. Ι.Ε.Πυργιωτάκη, Το πανεπιστήμιο των αξιών: η πρόταση και η κληρονομιά του Wilhelm von Humboldt και η θέση της στον σύγχρονο κόσμο, στο «ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ» επιθεώρηση πολιτικής και ηθικής θεωρίας, τεύχ. 13, Φθινόπωρο-Χειμώνας 2004, 1-17, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.
5. Βλ. Ι.Ε.Πυργιωτάκης, Πανεπιστήμιο, έρευνα και μεταπτυχιακές σπουδές, στο, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Το Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, 55 κ.ε.
6. Βλ. P. Berglar, Wilhelm von Humboldt. Roworth monografien, herausgegeben von Kurt Kusenberg, 1979, σελ. 91,
7. Βλ. κεφ. 2, την αρχική πρόταση
8. The Economist, Η επιχείρηση Γνώση, Έρευνα πάνω στην Ανώτατη Εκπαίδευση, 10 Σεπτεμβρίου 2005
9. The Economist, Η επιχείρηση Γνώση, Έρευνα πάνω στην Ανώτατη Εκπαίδευση, 10 Σεπτεμβρίου 2005, σελ. 6
10. The Economist, Η επιχείρηση Γνώση, Έρευνα πάνω στην Ανώτατη Εκπαίδευση, 10 Σεπτεμβρίου 2005, σελ. 6
11. The Economist, Η επιχείρηση Γνώση, Έρευνα πάνω στην Ανώτατη Εκπαίδευση, 10 Σεπτεμβρίου 2005, σελ. 8
12. The Economist, Η επιχείρηση Γνώση, Έρευνα πάνω στην Ανώτατη Εκπαίδευση, 10 Σεπτεμβρίου 2005, σελ. 7
13. The Economist, Η επιχείρηση Γνώση, Έρευνα πάνω στην Ανώτατη Εκπαίδευση, 10 Σεπτεμβρίου 2005, σελ. 8
14. Βλ. περισσότερα στο Ι.Ε.Πυργιωτάκης, Πανεπιστήμιο, έρευνα και μεταπτυχιακές σπουδές, στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων – Τομέας Φιλοσοφίας, Το Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1999, σελ. 55 κ. ε. ιδιαίτερα το κεφ. Η αντιστροφή των ρόλων.

Ιωάννης Πυργιωτάκης

15. Μερικά από τα καίρια αυτά ερωτήματα βλ. Ερατ. Καψωμένος, Το Πανεπιστήμιο ανάμεσα στην κοινωνία της εργασίας και την «κοινωνία της κουλτούρας», στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων –Τομέας Φιλοσοφίας, Το Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1999, σελ. 77 κ. ε.

16. Βλ. Σχετικά Αθ. Ε. Γκότοβος, Ανατομία και πελατειακά δίκτυα στα ελληνικά πανεπιστήμια: Η άλωση του δημόσιου χώρου και η αξιολόγηση της Ανώτατης εκπαίδευσης, στο: περιοδ. ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ειδικό αφιέρωμα για τα Πανεπιστήμια ΙΙ, τεύχ. 14, σελ. 33 - 83

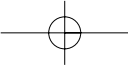
17. Μια προσπάθεια που ξεκίνησε από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης δεν φαίνεται να είχε τη συνέχειά της. Βλ. Μ. Χαρίτου-Φατούρου, Οι όροι διεξαγωγής της έρευνας στο πεδίο του Πανεπιστημίου, στο: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας, Το Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται, (Πανελλήνιο επιστημονικό συνέδριο -Πρακτικά), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999, σελ. 44 κ.ε.

18. Χαρακτηριστικό της εξέλιξης αυτής είναι Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης, τα οποία αναπτύχθηκαν μέσα σ' αυτό το πνεύμα και με σκοπό να καταρτίσουν του μαθητές τους σε συγκεκριμένα τεχνικά επαγγέλματα, καλλιεργώντας τους συγκεκριμένες ικανότητες. Ανάλογη μορφή σε πολύ υψηλότερο βέβαια επίπεδο, απειλούνται να πάρουν οι μεταπτυχιακές σπουδές. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα τελευταία χρόνια η λέξη κατάρτιση έχει γίνει «ειδικός όρος» και συμπεριλαμβάνεται σε εγχειρίδια της Παιδαγωγικής Επιστήμης, Βλ. Ι. Ε. Πυργιωτάκης, Εισαγωγή ..., όπ. παρ. σελ. 62 κ.ε.

Βιβλιογραφία

- Δημ. Βεργίδης, Ελ. Πρόκου, Σχεδιασμός, Διοίκηση, Αξιολόγηση Προγραμμάτων των Εκπαίδευσης Εληλίκων, τόμ. Α', εκδ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο 2003.
- Άγγ. Γιαννακόπουλος, Κων. Μάρας, Το δίλημμα του γερμανικού Πανεπιστημίου: Η ανώτατη παιδεία κοινό κοινωνικό αγαθό ή ιδιωτική υπόθεση; Στο: : περιοδ. ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ειδικό αφιέρωμα για τα Πανεπιστήμια Ι, τεύχ. 13, Σάκκουλας 2005.
- Τάσ. Γιαννίτης, Παγκοσμιοποίηση και ο μεταβαλλόμενος ρόλος του κράτους, στο: Ηλίας Κατσούλης, Μπλάνκα Ανανιάδη, Σταύρος Ιωαννίδης (βλ. Βιβλιογραφία αριθ. 6).

- Αθ. Ε. Γκότοβος, Ανατομία και πελατειακά δίκτυα στα ελληνικά πανεπιστήμια: Η άλωση του δημόσιου χώρου και η αξιολόγηση της Ανώτατης εκπαίδευσης, στο: περιοδ. ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ειδικό αφιέρωμα για τα Πανεπιστήμια ΙΙ, Σάκουλας 2005.
- Διον. Γράβαρη, Ν.Παπαδάκη, Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική μεταξύ κρατών και αγοράς, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2005.
- Ηλίας Κατσούλης, Μπλάνκα Ανασιάδη, Σταύρος Ιωαννίδης, Παγκοσμιοποίηση: Οικονομικές, Πολιτικές, Πολιτισμικές όψεις, εκδ. Ι. Σίδερης, Αθήνα 2003.
- Κώστας Λάβδας, Πολιτική ανάλυση, εκπαιδευτική πολιτική και ομάδες συμφερόντων: Θεωρητικές επισημάνσεις και πλαίσια ανάλυσης πολιτικών στο: Διον. Γράβαρης, Νικ. Παπαδάκης (βλ. Βιβλιογραφία αριθ. 7).
- Ν. Μουζέλης Κράτος, κοινωνία και αγορά στην πρώιμη και ύστερη νεωτερικότητα στο: Διον. Γράβαρης, Νικ. Παπαδάκης (βλ. Βιβλιογραφία αριθ. 7).
- Σ. Μπουζάκης, Παγκοσμιοποίηση και εκπαίδευση, στο: Διον. Γράβαρης, Ν. Παπαδάκης (βλ. Βιβλιογραφία αριθ. 7).
- Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τομέας Φιλοσοφίας, Το Πανεπιστήμιο στην κοινωνία που αναδύεται, (Πανελλήνιο επιστημονικό συνέδριο – Πρακτικά), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1990.
- Παπαδάκης, Ν. Η παλίμψηστη Εξουσία: Κράτος Πανεπιστήμιο και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα, Guttenberg 2004.
- Ι.Ε.Πυργιωτάκης, Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999 (8η έκδ. 2005).
- Ι.Ε.Πυργιωτάκης, Πανεπιστήμιο και Ιδεολογία της αγοράς, στο: Ι.Ε.Πυργιωτάκη Εκπαίδευση και κοινωνία στην Ελλάδα. Οι διαλεκτικές σχέσεις και οι αδιάλακτες συγκρούσεις, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2001.
- Ι.Ε.Πυργιωτάκης, Εκπαίδευση και κοινωνία στην Ελλάδα. Οι διαλεκτικές σχέσεις και οι αδιάλακτες συγκρούσεις, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.
- Ι.Ε.Πυργιωτάκης, Το Πανεπιστήμιο των αξιών: Η πρόταση και η κληρονομιά του Wilhelm von Humboldt, στο: περιοδ. ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ειδικό αφιέρωμα για τα Πανεπιστήμια Ι, τεύχ. 13, Σάκουλας 2005.
- Ι.Ε.Πυργιωτάκης, Νέα Πανεπιστημιακά Τμήματα: Προς μία νέα γενιά επιστημόνων; στο: Διον. Γράβαρη, Ν.Παπαδάκη Εκπαίδευση(βλ. Βιβλιογραφία αριθ. 7).
- Σπύρος Ράσης, Τα Πανεπιστήμια χθες και σήμερα, Παπαζήσης, Αθήνα 2004.
- Δημ. Θεμ. Τσάτσος, Τα μεγάλα θεσμικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Σαββάλας, Αθήνα 2005.
- Μ. Χαρίτου-Φατούρου, Οι όροι διεξαγωγής της έρευνας στο πεδίο του Πανεπιστημίου, στο: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, (βλ. Βιβλιογραφία αριθ. 10).

Ιωάννης Πυργιωτάκης

St. Hall, Dav. Held, Ant. McGrew, Η νεωτερικότητα σήμερα. Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός, Σαββάλας, β' έκδ. Αθήνα 2004.

St. Hall, Br. Gieben, Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας, Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός, Σαββάλας, Αθήνα 2003.

David Held & Anthony McGrew, Παγκοσμιοποίηση/Αντι- Παγκοσμιοποίηση, ελλην. Μετάφραση, Κατ. Κιτίδη, εκδ. ΠΟΛΥΤΡΟΠΟΝ Αθήνα 2004.

